

El Baix Llobregat, ¿comarca o suburbi?

per Miquel Roa,
arquitecte

La naturalesa del debat, comarca o suburbi, és sens dubte complexa; factors socio-econòmics i polítics hi juguen en primer pla. ¿Cal

reconèixer com una comarca el Baix Llobregat en la nova divisió territorial de Catalunya?

¿Cal o no una representació major i més agrupada del conjunt de municipis del Baix Llobregat a la Corporació Municipal Metropolitana de Barcelona? Si l'ajuntament de Barcelona disposa d'un presupost per càpita molt superior al dels municipis del Baix, ¿cal que aquests siguin solidaris del déficit dels transports de Barcelona, dels quals gaudeixen? ¿Quin és el marc politico-institucional òptim per poder decidir amb justícia temes com l'ampliació de l'aeroport, el desviament del Llobregat o la localització o no del cementiri comarcal a Sant Climent de Llobregat?

Aquestes preguntes, que són objecte del debat més actual, il·lustren la complexitat de plans en què es mou la qüestió que encapçala aquest article.

Qüestió a la qual, ni en els termes més generals ni en els més concrets enunciats, no es preten donar resposta absoluta. Volem des d'aquestes ratlles tan sols discutir dos temes: a) quan el Baix Llobregat, respon a un model comarcal i/o a un model de suburbi metropolità? i b) quan existeixen elements d'identitat territorial diferencials del Baix Llobregat que permetin anunciar **patterns** d'actuació per a la seva maduració territorial?

Comarca o suburbi?

Les divisions territorials que hi ha hagut a través de la història negen al Baix Llobregat la independència del Barcelonès. Primer, Vegueria de Barcelona; després, Corregimiento de Barcelona. Serà únicament amb la divisió provincial de fa segle i mig que apareix el Partido Judicial del Bajo Llobregat amb capital a Sant Feliu de Llobregat. El Baix Llobregat com a delimitació administrativa (encara que molt parcial) és un invent d'una opció política centralista com és la divisió provincial.

Els més casolans estudiosos de les nostres terres també li neguen una precisa definició comarcal: En Josep Iglésies el reconeix menjat per Barcelona(1). En Solé Sabaris

considera la incorporació de fet d'alguns municipis del Baix Llobregat al Barcelonès(2). En Rebagliato planteja la manca de capitalitat al costat d'una elevada personalitat pròpia del Baix Llobregat(3). Casassas i Simó, i Panadera i Clopes defensen malgrat tot una alta personalitat pròpia(4).

Aquesta contradicció entre personalitat definida i manca d'independència funcional de Barcelona ja va fer-se palesa en la ponència de la PTC del 1933: mentre l'enquesta de municipis dona una clara unanimitat de pertànyer al Baix Llobregat(5), l'estructura de mercats feia pivotar la majoria dels pobles del Baix Llobregat entorn de Barcelona, excepte els de la rodalia de Martorell amb mercat en aquest nucli urbà.

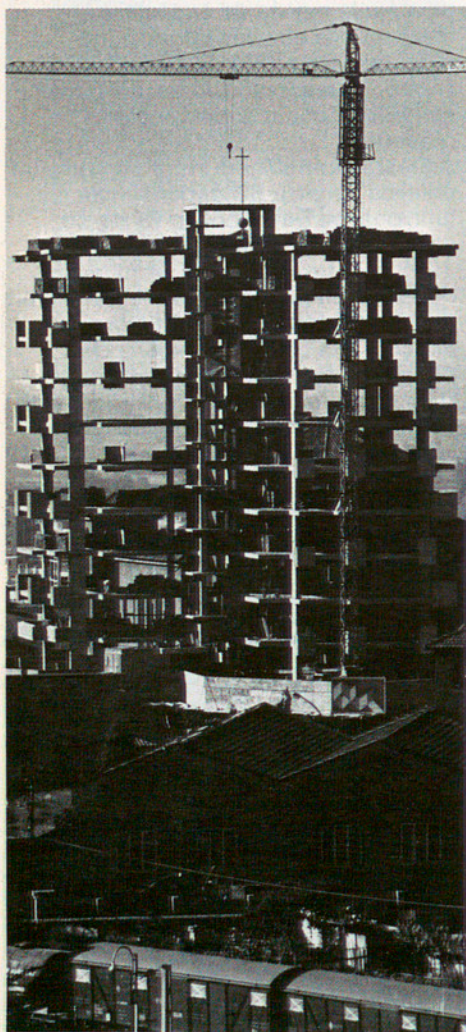
Barri Riera de Cornellà: els contrastos de la perifèria (Foto Toni Baños)

Les divisions territorials que hi ha hagut a través de la història neguen al Baix Llobregat la independència del Barcelonès

Però tot i que el Baix Llobregat no és una comarca entesa a la manera tradicional, existeix una important consciència comarcal o territorial

Aquestes pinzellades (per a una anàlisi més aprofundida vegeu la ponència «La comarca del Baix Llobregat. Consciència d'una realitat?»)(6) ens permeten constatar que el Baix Llobregat no s'ajusta a un model comarcal. No té capital, no té independència funcional ni territorial respecte a Barcelona, etc. Però no semblaria aventurat afirmar que existeix una certa consciència territorial dels seus pobles.

El conjunt que anomenem comarca del Baix Llobregat constitueix reconegudament una part de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. L'Àrea Metropolitana planteja la

L'edifici tapa l'església (Foto Toni Baños)

comprensió del conjunt del seu territori com un tot indiferenciat i multipolar. És evident que el model tradicional d'interpretació comarcal amb estructuració urbana centrada en el nucli de mercat primari no serveix per a entendre la conurbació barcelonina, ni, per tant, d'allò que anomenem comarca del Baix Llobregat. Els problemes plantejats en termes de fagocitosi i de manca de capitalitat surten com a resultat d'intentar aplicar un model comarcal agrícola a un «tros» d'una zona fortament industrialitzada i urbanitzada. És clar també que el model d'Àrea Metropolitana surt precisament per a interpretar, i per tant transformar, aquest fenomen nou: el fet metropolità, amb la multiplicació qualitativa i quantitativa de les interrelacions entre els nuclis situats dins d'aquesta estructura urbana multipolar. En aquest sentit s'expressen els economistes Carreres, Giral i Lluch(7) i l'arquitecte Ribas Riera(8). Podem, doncs, afirmar que el Baix Llobregat no respon a un model comarcal, i que si que respon, com una part, a un model d'Àrea Metropolitana.

Elements d'identitat d'un territori

Però se'ns apareix un element que ens invita a aprofundir en el tema: existeix al Baix Llobregat una important consciència comarcal (o territorial) encara que el seu territori no sigui una comarca (entesa a la manera tradicional).

Quins són els elements d'identitat d'aquest territori que hi ha a la base de la consciència col·lectiva? Sens dubte hi ha uns elements geomorfològics de perfils molt potents i precisos. El riu defineix una perfecta plana al·luvial que des de Montserrat, i amb amples diferents, arriba fins al mar, amb l'important delta. Aquesta plana es retalla amb precisió amb els contraforts muntanyosos que constitueixen la conca del Llobregat.

Constitueixen l'estructura territorial bàsica de la comarca els dos rosaris de pobles entorn de les dues línies extremes d'al·luvió. (Castelldefels, Gavà, Viladecans, Sant Boi, Sant Vicenç dels Horts, Pallejà, Sant Andreu de la Barca, Martorell, a la riba dreta, i Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despi, Sant Feliu de Llobregat i Molins

de Rei a la riba esquerra). Encara que la naturalesa topogràfica i la posició relativa de canal, carretera i ferrocarril siguin diferents a les dues ribes, la localització dels pobles és substancialment la mateixa. Riu i terres d'al·luvió agrícoles junt amb la doble línia de rosari de pobles són punts de referència física prou clars, factors que donen una identitat molt definida a la comarca respecte al conjunt català. És una part netament diferenciada geogràficament. Però el tipus de creixement és un altre element no menys important. A finals del segle XVIII tot just pasen de 2.000 habitants Esparreguera, Olesa, Martorell i Sant Boi. No existeix al Baix Llobregat cap nucli important (en relació amb el conjunt català). El 1.900, únicament Sant Boi de Llobregat arriba als 5.000 habitants, molt per sota dels caps comarcals de Catalunya. Serà a partir dels anys 20 que la comarca comença a tenir un creixement induït des de Barcelona. El 1936 Sant Boi quasi té 9.000 habitants i el segueix Cornellà de Llobregat amb més de 8.000 (el poble amb el major creixement relatiu al primer terç de segle).

El canvi de pendent de creixement es dona al tercer quart del present segle. El Baix Llobregat passa a primer lloc en el creixement relatiu de Catalunya. El 1950 Cornellà passa dels 10.000 habitants, amb un creixement clarament induït des de Barcelona. El 1975 Cornellà té 91.100 habitants i la comarca passa de 96.625 habitants el 1.950 a 462.674 el 1975. Aquest creixement rècord ens ha deixat un altre signe d'identitat que no és la densitat de població ni la manca d'equipaments (molt similars al Vallès o en punts del Besòs).

Als pobles del Baix Llobregat els manca un esglaó productiu que es correspon amb un altre d'urbanístic. Els pobles han passat de tenir com a base econòmica fonamental l'agricultura a tenir-hi les indústries metal·lúrgica i química. A penes hi va haver tèxtil. En termes d'organització urbanística, els pobles del Baix Llobregat quasi no tenen exemples (amb les excepcions menors de Sant Boi o el Prat). No van utilitzar la Llei d'Eixamples. La seva primera llei

El salt de la casa mig agrícola al bloc aïllat i de l'activitat agrícola a la industrial, dibuixa el Baix Llobregat com una comarca diferent de les altres de Catalunya

La qualitat de teixit urbà és molt forta i calen nous suports infraestructurals que han de reforçar l'estructura de comunicacions

urbanística és la del 1956.

Al costat dels petits cascs urbans de base agrícola apareixen directament els polígons o les urbanitzacions marginals o de segona residència. Aquest és, al nostre entendre, un element d'identitat territorial clau i totalment diferencial de les altres comarques integrades ara a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Aquest salt de la casa mig agrícola al bloc aïllat (sense passar per la casa de veïns en termes d'eixample) i de l'activitat agrícola a la industrial del metall o la química sense passar pel tèxtil, dibuixa, amb tanta força com el riu, el Baix Llobregat com una comarca diferent de les altres de Catalunya.

Aquests són, al nostre entendre, els elements bàsics d'identitat de la comarca del Baix Llobregat. Identitat territorial entesa des de la formulació feta per Manuel Solà Morales(9).

Aquest element d'identitat ens en dona d'altres, com a conseqüència. La no existència d'exemples no ha esborrat

la xarxa de camins agrícoles del XVIII a la comarca. (Els polígons actuant per paquets de propietat a penes esborren la parcelació agrícola.)

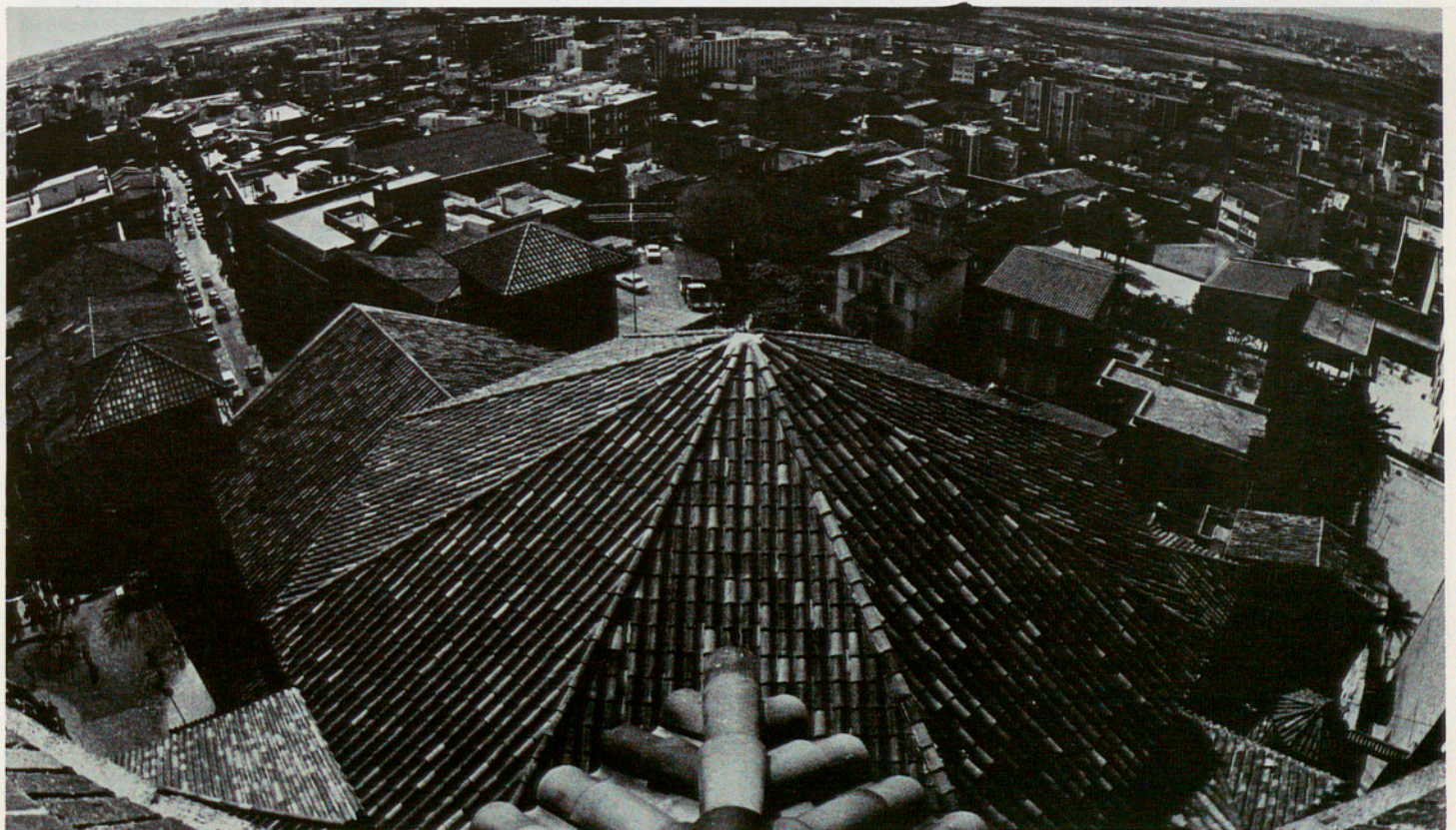
Es poden resseguir pràcticament tots els camins del XVIII a la comarca dibuixats en els cascs, no tallats pels polígons i que continuen amb presència de camí a les zones no urbanitzades(10). Curiosament, el nou no apareix com a negació del vell, sinó que té una altra lògica, però no talla la xarxa anterior. El Canal de la Infanta és encara un element ordenador de parcel·les agrícoles i de zones urbanes de límit(11). Els cascs no tenen potència central respecte a la perifèria dins de cada municipi. Les activitats centrals es dissocien entre el nou i el vell. (Especialment a Cornellà, Sant Joan i Sant Feliu, entre la part baixa i l'alta respecte al ferrocarril.)

Pautes per a la maduració ordenada del territori

Aquests perfils d'identitat ens donen

algunes pautes per a la maduració ordenada d'aquest territori:

- El quasi continuum urbà a les zones de Cornellà, Sant Joan Despí, Sant Feliu, Sant Just Desvern i Esplugues, i de Castelldefels, Gavà, Viladecans i Sant Boi i la poca potència central dels cascs antics d'aquests municipis fan que qualsevol creixement urbà (residència, indústria, equipament), cal proposar-lo des d'una perspectiva de conurbació. (No és una extensió, sinó reomplir un buit entre teixits urbans.)
- A pesar de l'alta dotació d'infraestructures viàries de pas (des d'on s'han penjat els nous polígons), la quantitat de teixit urbà és molt forta i calen nous suports infraestructurals que han de reforçar l'estructura de comunicacions i ser alhora suport per a reomplir els buits urbans.)

Cornellà des de la torre de l'església (Foto Torre Baños)

La maduració urbana del Baix passa per la salvaguarda de l'agricultura i la preservació dels boscos, però també pel reompliment dels buits urbans

- La xarxa d'equipaments, junt amb la d'infraestructures subcomarcals, ha d'ésser el punt de màxima atenció per tal de reforçar aquestes conurbacions.
- Qualsevol maduració urbana del Baix Llobregat passa per la salvaguarda de l'agricultura en terres d'al·luvi i per la preservació dels boscos (a Corbera, Cervelló i Vallirana hi ha 67 urbanitzacions amb una extensió de 30 km²). Però també passa per una consolidació amb un reompliment urbà dels buits anteriorment.

Aquestes reflexions són un subproducte d'una tasca de reflexió i projecció urbanística que té per objectiu central com intervenir des de la projecció urbanística a la comarca. Tenen, per tant, el seu valor intrínsec en la capacitat o no de suportar criteris projectistes (tema que hem cregut que no és específic d'aquest número d'ARREL). En qualsevol cas, pensem que des d'una parcel·la delimitada de

la realitat s'ofereixen unes certes idees sobre la **identitat territorial del Baix Llobregat** que, en la seva més completa argumentació, poden ser útils per a la definició del concepte de comarca en territoris metropolitanos, més enllà dels tradicionals problemes funcionals d'interrelació entre nuclis.

- (1) Josep Iglésies, **La realitat comarcal de Catalunya**, Ed. Bruguera S A, Barcelona, 1966. «Cap obstacle físic important, si no és l'aïllat Montjuïc, no s'oposa que constitueixi una sola comarca amb el Barcelonès. És, naturalment, el creixement inusitat de Barcelona, la qual ha edificat totalment el seu Pla, allò que avui ens fa veure les coses d'aquesta manera. Però, evidentment, avui el delta del Llobregat resulta ésser, en l'ordre humà, un barri barceloní i, amb ell, el conjunt de la zona contornejada per Garraf, la Serra de Begues i el muntanyam de Cervelló i Corbera, i, a l'altra banda del riu, el de Papiol i Olorda...» «L'immens rusc de ciment i rajola de la ciutat comtal catalana s'ha menjat la seva comarca particular i es va menjant ara les comarques veïnes, que no poden resistir-s'hi.»
- (2) Solé Sabaris, **Problemes de la futura divisió territorial dels Països Catalans**. Assemblea de la Seu d'Urgell, 14 nov. 76, del Congrés

Can Begueria, al barri del Padró, de Cornellà (Foto Toni Baños)

La xarxa d'equipaments i la d'infraestructures subcomarcals ha de ser el punt de màxima atenció per reforçar les conurbacions del Baix

de Cultura Catalana. «Així l'expansió recent de Barcelona ha fet variar els límits de la divisió del Barcelonès proposats per la susdita Ponència (PTC del 1937) amb la qual cosa s'han incorporat a Barcelona alguns pobles abans inclosos en el Baix Llobregat.»

- (3) Rebagliato, **Geografia de Catalunya**, T. III, Ed. AEDOS. «El Baix Llobregat és una comarca amb personalitat indiscutible. Però bé que sense arrels antigues, la consciència de constituir una comarca que cal no confondre amb cap de les veïnes hi ha esdevingut viva. Però la seva mateixa efervescència demogràfica i l'omnipresent proximitat de Barcelona, que en part n'és causa, no han permès fins ara la consolidació d'un centre indiscutible. I la part que encara no ha caigut sota la dependència immediata del «cap i casal» s'aglutina entorn de Martorell, o sense unanimitat, de Sant Boi.» «La capitalitat fou establerta, per tal d'aprofitar-ne els serveis administratius preestablerts, a Sant Feliu de Llobregat. Avui dia aquesta capacitat és més discutible que quan fou establerta.»
- (4) Casassas i Simó, Panadera i Clopes, **Paradisos de Catalunya. Geografia comarcal il·lustrada**, DIAFORA S A, pàg. 90. «El que realment dona unitat i fixa la personalitat del Baix Llobregat és la seva evolució poblacional i industrial.»
- (5) **Divisió Territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de Municipis**, Generalitat de Catalunya, 1933. «Els municipis que van dir que no pertanyien al Baix Llobregat són: Gelida, Abrera i Sant Llorenç que es consideraven del Penedès; Sant Esteve de Martorell, Sant Vicenç i Vallirana que deien pertànyer a Sant Feliu. Sant Boi va contestar dient: Aquesta vila mereix ésser centre agrícola del Baix Llobregat.»
- (6) Miquel Roa, ponència **La comarca del Baix Llobregat. Consciència d'una realitat?** Assemblea del Prat de Llobregat, 22 i 23 de gener de 1977, de l'Ambit VII, Ordenació del Territori, del Congrés de Cultura Catalana.
- (7) Carreras, Giral i Lluç, **Gairebé un manifest comarcalista**, Serra d'Or, gener 1971. «L'Àrea Metropolitana de Barcelona és, irreversiblement, un fet: té un caràcter que la diferencia qualitativament de la resta de comarques.»
- (8) Manuel Ribas Piera, **Què són i per a què les comarques**, Assemblea de la Seu d'Urgell, 14 de novembre 76, de l'Ambit VIII, Ordenació del Territori, del Congrés de Cultura Catalana. «Metrópolis i àrees metropolitanes (aquella és la causa i aquest és l'efecte) escampades sobre antigues comarques en un procés caracteritzat per la seva estructura difusa d'especialització segons els centres i en pluralitat de centres.»
- (9) Manuel Solà Morales, **La forma d'un paiese**, Lotus International, n.º 23, II/79.
- (10) Miquel Roa, **L'estructura física del Baix Llobregat: Els canvis dels sistemes de camins en els darrers tres segles**, XVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. El Prat, 25 i 26 d'octubre de 1980.
- (11) Miquel Roa, **The Royal channel of the Infanta Dña. Luísa Carlota de Borbon on its way throw Cornellà**, International Laboratory of Architecture and Urban Desing, 2nd Residential Course, Urbino, 1977.